

BOEKBESPREKINGEN

Bespreking van *How professors think*

Nico Wilterdink

Michèle Lamont (2009), *How Professors Think. Inside the Curious World of Academic Judgment*. Cambridge, Mass./London: Harvard University Press, 320 pp.

Wetenschap berust op oordelen - oordelen over wat acceptabele, relevante, interessante, originele wetenschap is - en wetenschapsbeoefenaren vullen een aanzienlijk deel van hun tijd met het vellen van zulke oordelen: als ze werk van anderen becommentariëren, als ze tentamens, werkstukken en scripties van studenten nakijken, proefschriften goedkeuren, adviseren over de plaatsing van artikelen in vaktijdschriften, in benoemingscommissies nieuwe collega's selecteren, of meebeslissen over de toewijzing van onderzoeksgelden. Resultaat van al die beoordelingsarbeid is de vestiging en bevestiging (en soms ondermijning) van scheidslijnen tussen erkende vakbeoefenaren - degenen die tot oordelen bevoegd zijn - en leken, en van reputatiehiërarchieën binnen de wetenschap. Zoals de term *peer review* uitdrukt, beoordelen wetenschappers elkaar, maar feitelijk is de ene *peer* de andere niet: hoe hoger in de hiërarchie, hoe groter de beoordelingsmacht en hoe kleiner de afhankelijkheid van oordelen van collega's.

Anders dan de nogal weidse titel *How Professors Think* suggereert, heeft de Harvard-sociologe Michèle Lamont uit dit hele complex één aspect gelicht en tot voorwerp van empirische studie gemaakt: de wijze waarop professoren oordelen over onderzoeksvoorstellen waarmee subsidie wordt aangevraagd. Specifiek gaat het over de toewijzing van gelden door Amerikaanse onderzoeksfondsen op het gebied van de sociale wetenschappen en de humaniora. Lamont onderzocht de gang van zaken in multidisciplinair samengestelde beoordelingscommissies van vijf van zulke fondsen. Ze woonde vergaderingen bij, observeerde de beraadslagingen, en nam daarnaast interviews af met 49 commissieleden uit zes disciplines: filosofie, Engelse letterkunde, geschiedenis, antropologie, politicologie en economie. Hoe komen experts in deze wetenschapsgebieden tot hun oordelen, waar baseren zij die op en hoe rechtvaardigen zij die? In hoeverre wordt consensus bereikt, welke meningsverschillen komen naar voren en in hoeverre en hoe hangen die samen met disciplinaire verschillen?

Uit de resultaten van de studie wordt in elk geval duidelijk dat de deskundigen niet oordelen volgens een eenduidig model van rationele wetenschap. Ze volgen niet één bepaalde methodologie, en andere dan methodologische overwegingen - die zich elk voor zich moeilijk laten operationaliseren - spelen een belangrijke rol: originaliteit, relevantie, interdisciplinariteit (bij sommige fondsen als doelstelling geformuleerd), diversiteit (eveneens soms een expliciet doel). Over het relatieve belang van elk van deze criteria en over de invulling ervan bestaat

evenmin consensus. Lamont onderscheidt vier 'epistemologische stijlen', die zij benoemt als 'comprehensive' (interpretatief, overwegend inductief), 'constructivistisch' (reflexief en geëngageerd), 'positivistisch' (gericht op toetsing van algemene hypothesen) en 'utilitair' (gericht op praktisch toepasbare kennis). De eerste twee stijlen vinden vooral aanhang onder historici, filosofen en letterkundigen, de laatste twee krijgen meer de voorkeur van economen en politicologen. Tegelijk zijn er binnen elk van de disciplines aanzienlijke verschillen in benaderingswijze, theoretische positie en onderzoeksinteresse, vooral binnen de filosofie en de letterkunde, terwijl de filosofie door de beoefenaren van de andere wetenschappen gezien wordt als een nogal esoterisch, moeilijk doordringbaar veld dat in hoge mate zijn eigen criteria stelt.

Maar de vaagheid van de beoordelingscriteria en de onenigheid erover leidden in de praktijk niet tot chaos. Integendeel, de commissies slaagden erin om binnen de gestelde termijn tot besluiten over de honorering van onderzoeksaanvragen te komen waar de individuele leden zich in het algemeen goed in konden vinden. Basis hiervoor is volgens Lamont een gedeelde houding van openheid en erkenning van de eigenheid van elke discipline. In de beoordeling van voorstellen uit andere disciplines betrachtten de deelnemers 'cognitieve contextualisering': het voorstel werd geplaatst in de context van wat in het desbetreffende vakgebied als gangbaar en wenselijk geldt en aan het oordeel van commissieleden uit dat vakgebied werd extra gewicht toegekend. Tijdens de beraadslagingen presenteerden de deelnemers zich niet als louter specialisten, maar als geleerden met een brede interesse die openstaan voor de argumenten van specialisten op andere gebieden en daar graag van willen leren. De intense en langdurige discussies ervoeren ze veelal als stimulerend en plezierig, bleek uit de interviews achteraf. Ook pragmatische overwegingen speelden een rol in de bereidheid tot overeenstemming te komen: naarmate het einde van een sessie meer in zicht kwam werd het besef sterker dat de klus binnen de gestelde tijd geklaard moest worden, dat knopen moesten worden doorgehakt en dat men daarbij moest uitkomen op een billijke verdeling van toekenningen over verschillende disciplines en benaderingen.

Lamont beschrijft dit allemaal helder, genuanceerd en met een goed oog voor treffende details. De studie bevestigt en illustreert nog eens het wetenschaps-sociologische inzicht dat het in de wetenschap, inclusief de wetenschappelijke oordeelsvorming, aanzienlijk rommeliger en veelvormiger toegaat dan uit methodologische handboeken en inleidingen in een wetenschapsgebied zou kunnen worden opgemaakt. Van belang is vooral de bevinding dat intense, affectief geladen *face-to-face* interacties in de wetenschappelijke oordeelsvorming van cruciale betekenis zijn, niet als verstoringen van een artificieel model van 'zuivere' wetenschap maar als onmisbare schakels in de praktijk van de wetenschap.

De socioloog op wie Lamont zich in haar interpretatieve benadering vooral beroept is Erving Goffman: de deelnemers zijn uit op een adequate *presentation of self*, in dit geval een zelfpresentatie als competente en kritische wetenschapper die tegelijk verder kijkt dan de grenzen van zijn vakgebied. (Jammer genoeg verwijst ze nauwelijks naar Randall Collins, terwijl diens noties van 'interactierituelen' en 'emotionele energie' hier uitstekend toepasbaar waren geweest.) Voornaamste mikpunt van haar kritiek is, ook in dit boek, Pierre Bourdieu, omdat die

het wetenschapsbedrijf tezeer reduceert tot een concurrentiestrijd tussen specialisten met specifieke belangen die er elk voor zich op uit zijn hun positie te verbeteren. Die kritiek vindt steun in haar bevindingen, maar had nadere uitwerking en mogelijk nuancering verdiend. Zou het niet kunnen zijn dat het 'belang bij belangeloosheid' van deze wetenschappers ertoe leidde dat zij specifieke belangen bij hun keuzes wisten te verhullen, zowel tegenover elkaar en als tegenover de onderzoekster?

Het beeld van de beoordelingsprocedures dat uit dit onderzoek naar voren komt is alles bij elkaar heel positief; ondanks de vele meningsverschillen en de incidentele irritaties verliepen de beraadslagingen in de ogen van de deelnemers in het algemeen eerlijk en stemden de uitkomsten hen tot tevredenheid. Maar deze percepties zeggen natuurlijk niet alles over de redelijkheid of juistheid van de genomen besluiten. Anderen, buitenstaanders, zouden daar anders over kunnen denken; er zou, net als in gevallen van politieke besluitvorming, sprake kunnen zijn van *groupthink*, waarbij de druk tot consensus tot een vernauwde blik en vreemde keuzes leidt. Of dat zo is, valt moeilijk vast te stellen, omdat 'objectieve', algemeen aanvaarde maatstaven voor de bepaling van de juistheid van de besluiten immers ontbreken, maar het is jammer dat Lamont op geen enkele wijze met deze mogelijkheid rekening houdt.

De vraag is tenslotte hoe generaliseerbaar de bevindingen van dit onderzoek zijn. De natuurwetenschappen, voornaamste object van wetenschapsstudies, komen niet aan bod, de mens- en cultuurwetenschappen worden alleen bekeken aan de hand van multidisciplinaire commissies. Op de mogelijke implicaties van deze beperkingen gaat Lamont niet in. Wel wijst ze op kenmerken van het Amerikaanse veld van wetenschap die de onderzoeksresultaten kunnen hebben beïnvloed. Als ik in dit verband mijn eigen Nederlandse ervaringen met NWO-commissies mag opvoeren: die stemmen deels overeen met wat Lamont beschrijft, maar deels ook niet. Vaak rolde er een prioriteitsvolgorde uit waarin degelijke maar niet erg opwindende voorstellen waar weinig tegen in te brengen viel, het hoogste scoorden. Ook was er wel eens sprake van een onaangename richtingsstrijd, die erop neerkwam dat voorstanders van hypothesetoetsend en kwantitatief onderzoek hun wensen doordrukten ten koste van voorstanders van meer inductief en kwalitatief onderzoek. Dat Lamont een dergelijke *bias* ten gunste van 'positivistisch' onderzoek niet vond, kan te maken met de aard van de door haar onderzochte fondsen en commissies, waarin de humaniora sterk vertegenwoordigd waren.

Het zou ook te maken kunnen hebben met verschillen tussen Amerika en Nederland. Lamont noemt zelf de grote omvang van het Amerikaanse wetenschapsbedrijf, waardoor de mensen die in zulke commissies samenkomen elkaar meestal niet kennen en zelden een duidelijk beeld hebben van de aanvragers. Dat begunstigt een open, 'belangeloze' houding. Ze verwijst naar onderzoek waaruit blijkt dat in Frankrijk persoonlijke connecties en groepsbindingen er veel meer toe doen. Dat zal des te sterker voor Nederland gelden. Inmiddels zijn hier procedures ontwikkeld om de invloed van zulke bindingen zoveel mogelijk te elimineren. Anonieme en bij voorkeur buitenlandse reviewers zijn steeds meer bepalend geworden voor de beslissingen van beoordelingscommissies. Dat reduceert de

eigen inbreng van de leden van deze commissies en werkt belemmerend op de open, intellectueel stimulerende discussies die Lamont met haar casussen beschrijft.

Deze studie heeft, kortom, diverse beperkingen die het moeilijk maken er algemene conclusies aan te verbinden. Toch valt er wel wat van te leren. Dat wetenschappelijke oordeelsvorming 'an interactional and an emotional undertaking' (p. 20) is en dat praktische en procedurele overwegingen er een rol in spelen zonder dat die oordeelsvorming daarmee ongefundeerd of inadequaar hoeft te zijn: dat inzicht krijgt in deze studie een overtuigende empirische basis en uitwerking.